

Elena Minciuna

**PRINCIPII ALE MOTIVĂRII LEXICALE
ÎN CADRUL ALM VOL. II,
(NUME DE RUDENIE ȘI PĂRȚI ALE CORPULUI)
Universitatea de Stat din Moldova**

Crearea unei denumiri reprezintă un proces complex, care, de cele mai dese ori, se bazează pe cunoștințele empirice și experiența lingvistică anterioare. În cadrul acestui proces, poziția centrală este ocupată de elementul motivațional.

În procesul căutării unei denumiri corespunzătoare pentru noul obiect, denominantul compară între ele, de regulă, obiecte asemănătoare sau doar aparent asemănătoare și le subliniază caracteristica comună, fapt ce se va oglindi mai târziu în denumirea nou-creată. Motivarea, ca un prim pas în procesul denominării, determină astfel alegerea semnului motivațional și a unității lexicale ce desemnează acest semn [1, p. 88].

Elementul de bază de la care începe procesul denominării este *forma internă*, ca manifestare abstractă a semnului reprezentării obiectului. Ea constituie nucleul semnificativ care creează în conștiința vorbitorilor imaginea obiectului. Circumstanțele de ordin social-politic și cultural identice contribuie la cristalizarea unei imagini bine definite a obiectului în conștiința reprezentanților unui popor, a locuitorilor unui spațiu comun. [2, p. 420].

Din moment ce obiectul dispune deja de un înveliș conceptual, semantic, urmează să îmbrace și o "haină" externă (sonoră), care ar permite vorbitorilor limbii să și utilizeze termenul stabilit pentru desemnarea obiectului.

Forma internă a cuvântului îndeplinește și o altă funcție importantă: denumind semnul motivațional al termenului exprimat, ea contribuie la o mai mare exactitate de exprimare și înțelegere a acestuia din urmă [3, p. 34].

Încă Ascoli și Gillieron au demonstrat cu fapte concludente că originea inovațiilor trebuie căutată în activitatea concretă a indivizilor vorbitori, că nu există schimbări simultane într-o „limbă” întreagă și că fiecare fapt de limbă își are zona sa de răspândire. În acest context, este deosebit de interesant studiul procesului de denominare lexicală în baza atlaselor dialectale. Or, cuvintele din graiul viu pot fi comparate cu vestigiile istorice, iar atlasele lingvistice sunt puse adesea alături de arhivele istorice.

În cele ce urmează, vom încerca analiza câtorva grupuri de cuvinte din perspectiva motivării lexicale a denumirii acestora, atestate în Atlasul Lingvistic Moldovenesc (abreviat ALM), în 4 volume, volumul II, partea a doua. La alcătuirea Atlasului au colaborat: Rubin Udler, Victor Comarnițchi, Vasile Melnic, Vasile Pavel. Atlasul cuprinde arealul geografic al localităților cu populație vorbitoare de limba română din Basarabia, Nordul Bucovinei și Transnistria. Termenii lexicali exemplificați fac parte din sfera legăturilor de rudenie (*tatică, mămică, tată vitreg, mamă vitregă, frate drept, frați vitregi, bunic, bunică*) și a părților corpului (*craniu, colți*).

În sfera termenilor care desemnează *legăturile de rudenie* putem menționa anumite particularități motivaționale, care persistă în majoritatea hărților lingvistice care le descriu. Uneori, în denumirea unui termen sesizăm atitudinea vorbitorilor față de persoana denumită

de termenul în cauză. De ex., la întrebarea „Cum îi zice tatei / mamei un copil când se alintă?” atestăm răspunsuri de tipul: *tataie* pentru tată (p. 48 loc. Bolșaiia Serbulovka, reg. Nikolaev, Ucraina) și *mamaie* pentru mamă (p. 149 loc. Tocmazeia r-nul Grigoriopol). Formele augmentative menționate sunt menite să accentueze atașamentul și dragostea copiilor față de părinții lor, cărora aceștia li se par mari și atotputernici. Sentimentul de dezaprobare și repulsie este exprimat prin peiorative. Astfel, la întrebarea „Cum îi zice bărbatului / femeii care nu este tatăl drept / mamă dreaptă pentru copii?”, Atlasul Lingvistic Moldovenesc vol. II atestă forme de tipul: *maștihoi* pentru tată vitreg (de la termenul rus „мачеха”, p. 232 loc. Gruzskoe Kirovograd) și *mașciuhoaică* pentru mamă vitregă (p. 231 Martonoșa, Kirovograd). La întrebarea „Dacă suntem născuți din aceeași părinți, ce fel de frați suntem? Dar la unul cum îi ziceți?”, în punctele 1-4 (loc. Dibrova, Solotvina, Belaia Țercov și Sredne Vodeanoe din reg. Transcarpatică), pentru termenul „frate drept” înregistrăm sintagma „*frate dulce*”, menită să sublinieze căldura relațiilor dintre frații dreپți. La fel, pentru aceeași întrebare, în punctele 11 (loc. Voloca, reg. Cernăuți), 13 (Mahala, Cernăuți), 17 (loc. Boian, Cernăuți), 21 (Forostna, Cernăuți) ș.a. întâlnim calificativul „*bun*”, având o motivație similară.

Există și situații de alt gen. La întrebarea „Cum ziceți că sunt frații care nu au aceeași mamă sau același tată?” pentru termenul „frați vitregi”, geniul popular a sesizat legătura pur-formală care se creează între frații ai căror părinți hotărâsc să se căsătorească. În felul acesta, apar noțiuni ca: *întorlocați* (p. 13 Mahala, Cernăuți; 19 Colincăuți, Hotin; 21 Dinăuți, Cernăuți etc.), *împreunați* (p. 101 loc. Handrabura, reg. Odesa; 120 Dolinskoe, reg. Odesa), *de-adunătură* (p. 135 Coșnița, Dubăsari; 136 Șipca, Grigoriopol), *adunați* (p. 235 Voloșkoe, Dnepropetrovsk), *întâlniți* (p. 165 loc. Novogrigorievka, Nikolaev), *adăugeți* (p. 233 loc. Subbotți, Kirovograd). În acest context, au fost create și sintagme hazlii, persoanele intervievate menționând că acestea le folosesc doar pentru a lua în derâdere pe cineva: (*frați*) *de papură* (p. 196 loc. Coștangalia, Cantemir), (*frați*) *de pe măligă* (p. 90 loc. Prepelița, Sîngerei; 91 loc. Ignăței, Rezina; 100 loc. Mîndrești, Telenești), (*frați*) *de pe chită și de pe sare* (p. 225 loc. Novoignatievka, Donețk), (*frați*) *de scoarță* (p. 232 loc. Gruzskoe, Kirovograd). Aceste exemple subliniază inexistența legăturii de sânge între asemenea frați și deci relațiile destul de șubrede care se stabilesc între ei.

Pentru termenul „*bunic*” atestăm, printre alte lexeme, și formele *bătrânul* (p. 28 loc. Vișoara, Edineț; 37 Corpaci, Edineț; 39 loc. Saucă, Ocnița; 43 loc. Moșeni, Râșcani), care se referă la vârsta înaintată a persoanei, și *bunul* (p. 63 loc. Hrușca, Camenca), subliniind caracterul blând și binevoitor al bunicului. Termenul „*bunică*” are variante interesante, care reies din mai multe realități. Un element caracteristic, care a generat și denumirile, este vârsta respectabilă: *babă* (punctele 1-4 loc. Dibrova, Solotvina, Belaia Țercov și Sredne Vodeanoe din reg. Transcarpatică), *bătrână* (p. 20 loc. Diacovți / Proboțești, Herța; 28 loc. Vișoara, Edineț; 37 Corpaci, Edineț), *mamă bătrână* (p. 23 loc. Văncicăuți, Cernăuți), *mamă mare* (p. 222 loc. Orlovka, Ismail). La fel, atestăm lexemele *moașă* (p. 5 loc. Șirokaia Poleana, Cernăuți; 7 loc. Mejrecie, Cernăuți; 8 loc. Ropcea, Cernăuți) și *moșică* (p. 6 loc. Krasnoilsk, Cernăuți; 10 loc. Nijnie Patrauți, Cernăuți; 15 Nijnie Stanivți, Cernăuți; 16 loc. Porubna, Cernăuți). Exemplele menționate anterior au apărut în perioada în care femeile în vârstă profesau și moșitul, aici termenul de rudenie contopindu-se cu îndeletnicirea celei vizate.

Un subiect la fel de larg îl constituie și grupul lexical al părților corpului. Din șirul lexemelor din această categorie, am selectat pentru analiză doi termeni: *craniu* și *colți*. La întrebarea „Cum îi ziceți la partea aceasta osoasă a capului, fără piele și carne?”,

referitoare la cuvântul *craniu*, intervievații au răspuns după cum urmează: *bortă* (p. 1 loc. Dibrova, reg. Transcarpatică), *oală* (p. 2 loc. Solotvina, reg. Transcarpatică), *oala capului* (p. 3 Belaia Țercov, reg. Transcarpatică; 4 Sredne Vodeanoe, reg. Transcarpatică), *bostan* (p. 9 loc. Starîe Broskaufi, Cernăuți), *coropcă* (p. 22 loc. Forostna, Cernăuți). În toate aceste cazuri se face aluzie la forma rotundă a craniului, luându-se drept prototipuri realități cunoscute anterior. De asemenea, pornind de la ideea că, în calitate de craniu, se are în vedere ansamblul osos care adăpostește creierul și deci reprezintă o cavitate fără conținut, au apărut lexemele *cap deșert* (p. 121 loc. Cetireni, Ungheni), *tabacherca capului* (p. 118 loc. Dubău, Dubăsari), *cap de mort* (p. 25 loc. Larga, Briceni).

Pentru termenul „*colți*” (dinți canini), cercetătorii dialectologi au propus următoarea întrebare: „*Cum le ziceți la aceștia lungi și ascuțiți?*” După cum era și firesc, majoritatea lexemelor ce desemnează acest termen fac referire la dinții câinilor și lupilor, cu care se aseamănă și ca formă, și ca poziție. Astfel, obținem: *dinți de lup* (p. 2 loc. Solotvina, reg. Transcarpatică), *dinți cânești* (p. 4 loc. Sredne Vodeanoe, reg. Transcarpatică; 219 loc. Limanskoe, Odesa; 220 loc. Oziornoe, Odesa ș.a.); *colți de lup* (p. 33 loc. Rotunda, Edineț), *dinți de câine* (p. 98 loc. Ghiderim, Odesa; 200 loc. Novosiolovka, Odesa). În punctul 44 (loc. Costești, Rîșcani) atestăm sintagma „*dinți țigănești*” care se referă, probabil, la dimensiunile și strălucirea dinților canini, comparați aici cu dinții țiganilor.

În concluzie, se cere menționat faptul că atât Atlasul Lingvistic Moldovenesc, cât și alte atlase de acest gen oferă un bogat material intuitiv, care permite nu doar informarea curentă asupra diversității și repartizării în spațiu a unităților de denominație, ci și informarea despre sursele de îmbogățire și procedeele de creare a denumirilor în limba vorbită. În procesul examinării hărților dialectale, grație bogăției lexicale, se profilează întreaga istorie a localităților, se urmăresc contactele stabilite cu alte teritorii populate, se evidențiază tradițiile și obiceiurile locului. Colecțiile de hărți lingvistice prezintă o descriere complexă a graiurilor teritoriale, a căror evoluție în timp și în spațiu interesează, pe lângă dialectologi, și alte domenii lingvistice.

Referințe bibliografice:

1. Василий Павел. Лексическая номинация. Кишинев, 1983.
2. Vasile Pavel. Motivarea lexicală. În: Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași (Serie nouă). Secțiunea III e: Lingvistică. Studia linguistica et philologica in honorem D. Irimia. Tomul XLIX –L. Iași, 2003-2004, p. 419-422.
3. Ольга Блинова. Термин и его мотивированность. Томск, 1985.
4. Atlasul Lingvistic moldovenesc, vol. II, partea a II-a (sub redacția lui R. Udler). Chișinău, 1973.

Universitatea de Stat din Moldova